

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Hüseyin-i Tebrîzî, *Burhân-ı Kâfî* (nşr. Muhammed Mu'în), Tahran 1330-42 hş./1951-63, I, 122; II, 1092; F. Steingass, *Persian-English Dictionary*, Beyrut 1975, s. 48; Ezrakî, *Ahbârü Mekke* (Melhas), I, 227-228, 393; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 153; Mevhûb b. Ahmed, *el-Mu'arreb* (nşr. F. Abdürrahîm), Dimaşk 1410/1990, s. 35, 430; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 130, 158; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 172; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 239-240, 299; N. Garsoian, "Byzantium and the Sasanians", *CHIr.*, III/1, s. 588-589; Cl. Huart, "İspēhbed", *IA*, V/2, s. 1126; Dihhudâ, *Luğatnâme*, IV, 2083; C. E. Bosworth, "İspahbadh", *EP* (İng.), IV, 207-208.

TAHSİN YAZICI

İSPEHSÂLÂR

(bk. SİPEHSÂLÂR).

İSPENCE

Osmanlılar'da gayri müslimlerden alınan bir çeşit vergi.

İspence kelimesinin etimolojisi hakkında kaynaklarda kesin bilgi bulunmamaktadır. Bu hususta yapılan açıklamalar tatminkâr değildir. Hammer kelimenin pencikâr değildir. Hammer kelimenin pencikâr, Truhelka ise spenzadan geldiğini belirtir. Paul Wittek ve Duşanka Bojanić-Lukač'ın, ispencenin Slavca "mahallî feodal bey" anlamına gelen župan (jupan) ile ilgili olarak županitsanın Türkçe'ye geçmiş şekli olduğu yolundaki izahları akla yatkın görünmektedir. XV. yüzyılın ilk yarısına ait defterlerde kelime "ispenc" ve "ispence" şeklinde kaydedilmiştir. Bu vergiye dair en eski kayıt I. Bayezid dönemine kadar (1389-1402) uzanır. 835 (1432) tarihli Arvanid timar defterine göre ispence, evli hâne sahibi gayri müslim erkeklerden 25 akçe olarak toplanmaktaydı. Dul kadınlar ise 6 akçe vermekteydiler. Bu miktarlar Fâtih Kanunnâmesi'ne göre de aynı idi. Buradaki kayıta her evli gayri müslimden 25 akçe ispence alına-

cağı, ayrıca yanında bulunan yetişkin erkek evlâdından aynı miktarın talep edileceği, çiftliği olmayan dul kadınların ise 6 akçe vereceği belirtilmiştir. Söz konusu meblağ, XVI ve XVII. yüzyıllara ait kanunnâmelerde hemen hemen sabit kaldı. Miktarlar en az 20, en fazla 30 akçeydi. Bir gayri müslim İslâm'ı kabul ederse bu vergi yerine meblağı daha düşük olan "bennâk" resmi ödemekle yükümlü olurdu.

Örfî bir vergi olan ispence, çift resminin karşılığı bir çeşit baş vergisi özelliği taşımaktaydı. Hatta ispence ve çift resmi "kulluk" adıyla da anılmaktaydı. Reâyânın senyör veya sipahiye karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu kulluk adı verilen bazı hizmetlerin karşılığının nakde çevrilmesi gibi ispence de eski angaryaların para haline getirilmesiyle ortaya çıkmış olabilir. Muhtemelen Sırp çarı Stephan Duşan'ın imparatorluğu döneminden kalma bu gibi angaryalar veya buna benzer bir şahıs vergisi ispence adıyla Osmanlılar tarafından sürdürülmüştür. Macarlar'ın eski "kapu vergisi"nin Osmanlılar'ca ispence adıyla anılıp tahsil edildiği bilinmektedir. Hıristiyan veya yahudi, gayri müslim unsurlardan alınan ispence aslında ortaya çıkışı itibarıyla Rumeli'ye mahsus bir vergi türüdür; fakat daha sonra Anadolu'da, özellikle XVI. yüzyılda Doğu Anadolu'nun ele geçirilmesinin ardından buradaki hıristiyan halka da uygulanmıştır. Orta ve Batı Anadolu'da ise ispenceye bir iki istisna dışında rastlanmamaktadır. Öte yandan "askerî" olarak nitelendirilen ve madenci, köprücü, derbendci, tuzcu gibi birtakım mükellefiyetleri olan gayri müslim köylüler bu vergiden tamamen veya kısmen muaf tutulabilirlerdi. Kısmen muaf olanlar 6 veya 12 akçe öderlerdi. Vergi genellikle timar sahibinin gelirleri arasında yer alıyordu; ancak bazı hallerde doğrudan devlet hazinesine de intikal edebiliyordu. XVII ve XVIII. yüzyıllarda devam ettiği anlaşılan ispence 1128 (1716) Mora Kanun-

nâmesi'ne göre hıristiyanlardan 25, yahudilerden 125 akçe olarak toplanmış, 1140'ta (1727) Gence'de 120 akçe olarak tahsil edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hicrî 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid (nşr. Halil İnalçık), Ankara 1954, s. XXXII-XXXIII; *Fatih Kanunnamesi* (nşr. Fr. Kraelitz, *MOG*, I [1921] içinde), md. 28; Hammer, *Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, I, 213; Barkan, *Kanunlar*, s. 393; ayrıca bk. İndeks; C. Truhelka, "Bosnada Arazi Meselesinin Tarihî Esasları" (trc. Köprülüzade Ahmed Cemal), *THİTM*, I (1931), s. 63; P. Wittek, "Devşirme and Şarî'a", *BSOAS*, XVII/2 (1955), s. 272-273; Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rûsûmu", *TTK Belleten*, XXIII/92 (1959), s. 602-608; a.mlf., "İspendje", *EP* (İng.), IV, 211; Duşanka Bojanić-Lukač, "De la nature et de l'origine de l'ispence", *WZKM*, sy. 68 (1976), s. 9-30.

HALİL İNALCIK

İSRÂ

(الإسراء)

Hz. Peygamber'in mi'rac sırasında Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya intikalini ifade eden terim (bk. MİRAC).

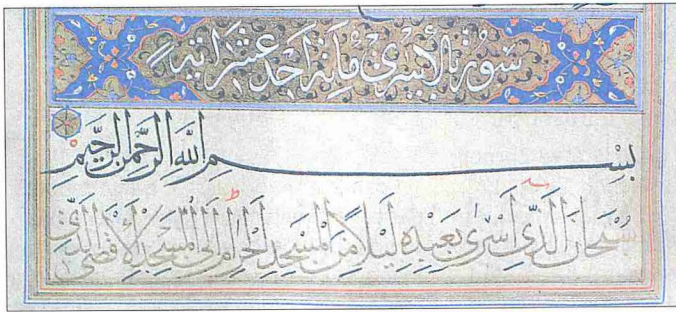
İSRÂ SÜRESİ

(سورة الإسراء)

Kur'an-ı Kerim'in on yedinci sûresi.

Mekke döneminde indirilen son sûrelerden biri olup Kasas sûresinden sonra nâzil olmuştur. Adını, Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e götürülüşünden bahsedilen ilk âyetindeki "gece yürüyüşü" anlamına gelen isrâ kelimesinden alır. Ayrıca Sübhân ve İsrâiloğulları'na yer verilmesi sebebiyle Benî İsrâil sûresi olarak da adlandırılmıştır. Âyet sayısı ihtilâflı olmakla birlikte çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre 111 olup fâsılası , ı harfidir.

İsrâ sûresini beş bölümde ele almak mümkündür. Birinci bölümde (âyet 1-22) hicretten yaklaşık bir yıl önce meydana gelen İsrâ hadisesinden bahsedilerek Allah'ın, bazı nişan ve âmetlerini göstermek üzere kulunu (Hz. Muhammed) bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdüğü ifade edilmektedir (bk. MİRAC). Bu bölümde daha sonra İsrâiloğulları'nın çıkardıkları iki karışıklığa ve başlarına gelen felâketlere işaret edilir. Kaynaklarda, İsrâiloğulları'nın fesat dönemleri olarak nitelendirilen bu olaylardan ilkinin kendilerine gönderilen peygamber-

İsrâ sûresinin muhakkak hatıyla ilk âyetinin baş tarafı